

УДК 811.161.2'367.633

<https://doi.org/10.33989/2524-2490.2020.32.202454>

МИКОЛА СТЕПАНЕНКО

ORCID 0000-0002-6727-1265

(Полтава) (Poltava)

Place of work: Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University

Country: Ukraine

Email: npnu18@gmail.com

ДИРЕКТИВНА БОКОВА ЛОКАЛІЗАЦІЯ Й ЗАСОБИ ЇЇ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Статтю присвячено аналізу семантико-синтаксичної і формально-граматичної природи речень із синтаксичним описом “директивна бокова локалізація”. Установлено конкретні репрезентанти аналізованого плану змісту, з’ясовано їхню лексико-семантичну структуру на рівні конститутивних позицій (предикатної, правобічної, а почасти й лівобічної), семантико-синтаксичні зв’язки з іншими реченнями аналогічної значенневої будови, можливі ізофункційні відношення. Виняткову увагу приділено семантичному статусові локативних прийменників З/ЗІ/ІЗ БОКУ, У/В БІК/УБІК/ВБІК, їхнім конститутивним властивостям.

Ключові слова: локативні прийменники З/ЗІ/ІЗ БОКУ, У/В БІК/УБІК/ВБІК; директивна семантика (“старт”, “фініш”); припредикатний модифікатор; припредикатний компонент; просторове значення.

Постановка проблеми, мети та завдання. У системі речень структурної схеми Sub+Praed+Adv loc, що репрезентують загальну семантику “носій процесуальної ознаки + процесуальна ознака + просторові межі реалізації процесуальної ознаки”, окрему підсистему становлять синтаксичні конструкції, об’єднані структурною моделлю Sub+Praed+Adv [Prep+Nx] loc [dir], за якими закріплене інваріантне значення “носій процесуальної ознаки + процесуальна ознака + напрям реалізації процесуальної ознаки”. Обставинно-просторовий план змісту “напрямок реалізації процесуальної ознаки (директивність)” є родовим щодо вичленовуваних у його складі видових (диференційованих) значень: “вихідний пункт руху (старт)” і “кінцевий пункт руху (фініш)”. Отже, за реченнями, в основі яких лежить виділена вище структурна модель, закріплено такі семантичні описи: “носій процесуальної ознаки + процесуальна ознака + напрям реалізації процесуальної ознаки: вихідний пункт руху”, “носій процесуальної ознаки + процесуальна ознака + напрям реалізації процесуальної ознаки: кінцевий пункт руху”. Виокремлені семантичні описи представлені розлогим спектром диференційованих значень, у формуванні яких беруть участь детермінувальні й детерміновані компоненти, прийменники, дієслівні префікси, а нерідко й мікро- чи макроконтекст. Одним із таких значень є “директивна бокова локалізація”.

Мета цієї розвідки – системний аналіз із погляду закономірностей співвідношення семантико-синтаксичного й формально-граматичного рівнів речень із припредикатним компонентом *з/зі/із боку, у/в бік, убік/вбік*, які реалізують значення бокової локалізації в проекції на її лативні й аблативні просторові координати.

Як основний у роботі використано описовий **метод** реалізації якого сприяли **методи**ки дистрибутивного та компонентного аналізу. Застосовано також **прийоми** семно-компонентного аналізу.

Аналіз досліджень та публікації щодо теми. Синтаксичні структури з локативним типом детермінації знайшли своє висвітлення в працях вітчизняних і зарубіжних учених: І. Ф. Андерша, Н. Д. Арутюнової, Н. І. Букатевича, І. Р. Вихованця, Є. Ю. Владимирського, В. Г. Войцехівської, М. В. Всеволодової, А. П. Загнітка,

© Степаненко М.

О. Є. Кібрика, Є. Кржижкової, Т. Є. Масецької, А. Ніколової, М. Я. Плющ, Я. К. Радевича-Винницького, Д. В. Уткіна, З. С. Шкаран, А. Л. Шуміліної, Є. С. Яковлевої та ін. Речення із семантикою “директивна бокова локалізація” не були об’єктом окремого лінгвістичного дослідження, отже, **актуальність** пропонованої наукової розвідки не викликає сумніву.

Виклад основного матеріалу. Репрезентантом семантики “старт” є речення структурної моделі Sub+Praed+Adv [3/3I/I3 БОКУ+Ngen] loc [dir: start]: *Підійшли з боку Чонгара ешелони інтернаціонального полку* (О. Гончар); *З боку гори... скакнула іскорка* (Панас Мирний); *...снаряди летіли з боку Росії* (В. Ковтун); *...«Шкода Суперб»... мчала з боку аеропорту, зупинилась на тротуарі* (Інтернет-ресурс); *З боку північного напрямку Донецька чулися вибухи важких гармат* (Інтернет-ресурс); *Нічний (береговий) бриз дме з боку охолодженого сходулу...* (Інтернет-ресурс). У формуванні розгляданого локативного плану змісту активну участь бере прийменник, зокрема його іменниковий компонент, що зберігає генетичний зв’язок зі значенням лексеми *бік* (“місце, місцевість, що знаходиться не посередині, збоку чого-небудь” (Білодід (Ред.), 1970, с. 180)), на базі якої виник. Розглядувані синтаксичні конструкції не мають жорстких обмежень стосовно лексико-семантичної наповнюваності конститутивних членів. Роль основного носія валентності виконують рідше безпрефіксні, частіше префіксальні дієслова зі значенням самостійного або несамостійного руху чи руху взагалі, причому будь-який із них має різний характер, здійснюється в різних сферах (*іти, рухатися, їхати, повзти, летіти, пливти*). Цей розряд доповнюють вербативи переміщення (*котитися, переміщатися*), конкретної фізичної дії (*тягти, кидати*), оптичного та акустичного сприйняття (*чутися, доноситися, видитися*), а також лексеми на зразок *тягтися, пролягти, слатися*, у значеннєвому обсязі яких чітко фіксується ідея руху. До речі, склад реалізаторів лівобічної позиції в реченнях із дієсловами останнього семантичного типу лімітований іменниками на позначення просторів лінійного характеру (*дорога, стежка, гостинець, шлях*). Узагалі ж обмеження на рівні позиції Sub не простежено: її можуть обіймати іменники – назви явищ природи, транспортних засобів, людей за різними ономаціологічними характеристиками, лексеми із семантикою “те, що сприймається зором або слухом” та ін. 3-поміж нерегулярних експлікаторів предикатної позиції – дієслова на позначення руху, який виконують неактивні учасники (*віяти, дуети, слатися*). Типовим для них є побутування в реченнях структурних субмоделей Sub+Praed+Adv [3/3I/I3+Ngen] loc [dir: start] і Sub+Praed+Adv [B/D/OД+Ngen] loc [dir: start].

Лексико-семантичний діапазон заповнювачів синтаксичної позиції, яку програмує предикат справа, в описуваних реченнєвих структурах не має обмежень. Він охоплює іменники – назви різноманітних відкритих і закритих, лімітованих та нелімітованих просторів. Специфічні валентні властивості виявляють субстантиви зі значенням “великі простори, типи суші, кліматичні зони, великі водойми, об’єкти, держави”, оскільки в розглядуваних реченнях вони не функціують. Для них регулярним є вживання насамперед у реченнях структурної субмоделі Sub+Praed+Adv [У НАПРЯМІ ВІД/У НАПРЯМКУ ВІД+Ngen] loc [dir: start].

Антонімічною парою речень, утворених за зразком структурної субмоделі Sub+Praed+Adv [3/3I/I3 БОКУ+Ngen] loc [dir: start], є синтаксичні конструкції структурної субмоделі Sub+Praed+Adv [B/У БІК/ УБІК/ВБІК+Ngen] loc [dir: fin], які мають семантичний опис “носій процесуальної ознаки + процесуальна ознака + напрям руху в бік локативного орієнтира”. Пор.: *Х ішов з боку гори – Х ішов убік гори; Х помчав із боку села – Х помчав у бік села*. У цьому процесі антонімотворення основну роль відведено прийменникам (*з/зі/із боку – в/у бік/убік/вбік*).

Значення “носій процесуальної ознаки + процесуальна ознака + напрям реалізації процесуальної ознаки: вихідний пункт руху: напрям руху з боку локативного орієнтира” послідовно репрезентують речення структурної субмоделі Sub+Praed+Adv [3/3I/I3+Ngen] loc [dir: start]. Розряд основних носіїв валентності формують дієслова самостійного або несамостійного руху з різними динамічними відтінками. Найчастіше в позиції Praed фіксуються префіксальні або безпрефіксні дієслова зі значенням самостійного переміщення та переміщення за допомогою

транспорту по твердій поверхні, у повітрі або по воді (*бігти, іти, виїхати, примчати, летіти, вилетіти, плисти, впливти*). Типовим заповнювачем припредикатної позиції є синсемантичний іменник *бік*, для якого характерна активна валентність, тобто він детермінує обов'язкові модифікатори й цим самим забезпечує конструкціям інформативну достатність. Модифікатори зберігають за собою роль семантичного та лексико-граматичного маркера, оскільки їхня відсутність робить речення інформативно некоректним й закріплює за прийменниково-відмінковою сполукою з *боку* функцію прийменника, який вимагає родового відмінка. Дескрипції "залежний компонент у непрямому відмінку+ Sub (БІК) x" диференціюються на три основні типи: реалізатори 1) квантитативно-просторового, 2) квалітативно-просторового, 3) квантитативно-квалітативно-просторового значення. Формування першого типу пов'язане з числівниками *один, два, три, чотири*, з якими сполучається іменник *бік*: *Після чого [магнат] побачив більшу ватагу, що мчала з одного ... боку* (Інтернет-ресурс); *На них, утомлених переходом, наступали з двох боків батальйони піхоти російської, то ж тільки на прорив надія могла поклатися...* (І. Корсак); *... злетілися вони та й із трьох боків* (Укр. нар. творчість); *Війська президента Сирії Башара Асада з чотирьох боків наступують на контрольовані повстанцями райони Алеппо...* (Інтернет-ресурс). Отже, загальну квантитативно-просторову семантику можна членувати на такі чотири диференційовані значення: "напряму руху з одного боку локативного орієнтира", "напряму руху з двох боків локативного орієнтира", "напряму руху з трьох боків локативного орієнтира" й "напряму руху з чотирьох боків локативного орієнтира".

Квалітативно-просторова семантика реалізується за участю іменника *бік* і сполучуваних із ним прикметників та прикметникових займенників. Вона представлена такими диференційованими значеннями:

1. "Напряму руху з одного (правого) боку локативного орієнтира". Розряд правобічних поширювачів репрезентований іменником *бік* та прикметником *правий*: *Та у цей час я помітив, що з правого боку наближаються три російські танки з десантом* (С. Павленко); *... з правого боку виходить ... євреї* (І. Кочерга). Ізофункційну спорідненість з аналізованим субстантивним членом виявляє прислівник *справа*. Пор.: *Третій впритул підступив справа, так що навіть Гениковому плечу спекотно стало* (Інтернет-ресурс).

2. "Напряму руху з одного (лівого) боку просторового орієнтира". Функцію локативного поширювача виконує субстантив *бік* та ад'єктив *лівий*: *З лівого боку сунули три танки* (О. Десняк). Цей іменниково-прикметниковий поширювач вступає у відношення ізофункційності з прислівниковим конкретизатором *зліва*. Пор.: *Він підкрився зліва* (М. Зарудний).

3. "Напряму руху з простору, що знаходиться з протилежного або зворотного боку просторового орієнтира". Роль локативного поширювача виконують іменник *бік* та прикметники *протилежний, зворотний*, напр.: *З протилежного боку доноситься стрілянина* (Інтернет-ресурс); *Зі зворотного боку чуються постріли, крики нажаханих людей* (Інтернет-ресурс).

4. "Напряму руху з різних боків просторового орієнтира". Заповнювачем припредикатної позиції є іменник *бік* та прикметник *різний*: *Вони повзли з різних боків* (Т. Осьмачка). Аналізований тип локативно-директивної семантики утворюється тоді, коли субстантив *бік* та сполучувані з ним прономінативні й ад'єктивні модифікатори набувають форми множини.

5. "Напряму руху, маркером якого для локативного орієнтира є сторони світу". У конституюванні цього диференційованого значення беруть участь іменник *бік* та прикметники *північний, південний, східний, західний*: *... з північного боку ... прогрімали залпи ... гармат* (М. Майоров). Принагідно зауважимо, що вирізнену семантику активно передають речення структурної субмоделі Sub+Praed+Adv [3/3I/I3+Ngen] loc [dir: start]. Базою для їхнього творення є дієслова руху, переміщення, зорового, слухового сприйняття, конкретної фізичної дії, що пов'язується з різними динамічними відтінками, та іменники – назви сторін світу (*північ, південь, полудень* [заст. *південь*], *схід, захід, північний схід*): *Та з півночі ... хмари сунуть* (Ю. Клен); *То зі сходу, то з полудня завівав вітерець* (О. Назарук); *... зі сходу не вернулись «москалі»* (В. Симоненко); *З півдня тече Ірпінь, зі сходу – Олешня, з півночі – Рудка* (В. Малик).

Прикметникові займенники на зразок *той, цей, оцей, той самий* функціують як субститути тих або тих ад'єктивів. Пор. у цьому зв'язку такі приклади: ... *з того боку під'їхали ... посланці* (П. Загребельний); *Дівчина вибігла з цього боку* (О. Донченко).

Репрезентантами квантитативно-квалітативно-просторової семантики є іменник *бік* та займенник *весь* (*ввесь, увесь*) ("означає щось як ціле, неподільне, взяте повністю" (Білодід (Ред.), 1970, с. 343)): *Вони усіх з усіх боків захищають* (Інтернет-ресурс); ... [вони] так з *усіх боків і сунуть* ... (Панас Мирний). У відношенні ізофункційності з цим директивно-аблативним поширювачем перебувають припредикатні конкретизатори, виражені прислівниками *відусюди, відусіль, звідусіль, зусюди* (розм.), *зівсюди* (поет.), *звідусюди, звідусюд* (поет.), *кругом* ("звідусіль"), *зовсібіч* (поет.), *зусібіч* (поет.): *Море комишу звідусюди котилось* (М. Коцюбинський); *Зівсюди все під Берестечко пхалось* (Л. Костенко); *Звідусюд ще за дня обсіда вороння* (Б. Олійник); *Вони виглядали звідусіль* (О. Гончар); *Народу ріки звідусіль пливуть* (М. Дочинець); *Гроші відусюди ... сиплються* (Г. Квітка-Основ'яненко); *Зовсібіч обступають секоти* (В. Стус); *Шурхіт крил я чую зусібіч* (О. Пахльовська).

Досліджувані речення, як і описані вище, мають антонімічну пару, яку формують синтаксичні конструкції двох структурних субмоделей: Sub+Praed+Adv [B/U+Nacc] loc [dir: fin] і Sub+Praed+Adv [HA+Nacc] loc [dir: fin]. Процес антонімотворення пов'язаний із дією безпосередньої префіксально-прийменникової кореляції *з/зі/із ↔ з-/зі-/із- – в/у ↔ роз-/рози-, на ↔ роз-/рози-*. Пор.: *Х злетілися з усіх [різних, протилежних...] боків – Х розлетілися в усі [різні, протилежні...] боки, Х розлетілися на всі [різні, протилежні...] боки*.

Аналізуючи речення з припредикатним конститuentом *бік* (прийменниковим компонентом або іменником), не можна опустити того факту, що вони семантично корелюють із синтаксичними конструкціями, у яких роль директивно-аблативного члена виконують прийменник *зі/зі/із* *сторони* та прийменник *з/зі/із* і субстантив *сторона* у формі генітива: *З сторони села вплив другий потік* (М. Коцюбинський); *Зі східної сторони Чабаниці ... вибігла ... стежечка* (О. Кобилянська); ... [вона] *зазирала залюбки з правої сторони* (О. Кобилянська); *І долітали ... голоси з різних сторін* (М. Семенко); *А ворог пре з усіх сторін* (Б. Лепкий); ... *пахощі лащуться з усіх сторін* (М. Драй-Хмара); *З різних сторін вони ідуть* (В. Забаштанський); ... *вони зліталися з різних сторін* (М. Стельмах). За валентною природою порівнювані конструкції є симетричними. Відмінність полягає головню в тому, що речення з правобічним компонентом Adv [З/ЗІ/ІЗ СТОРОНИ+Ngen] loc [dir: start] у синтаксичному ладі української мови займають крайню периферію. Про вузькість їхньої функційної сфери свідчить той факт, що сучасні мовознавці не вичленовують у системі просторових прийменників компонента *з/зі/із* *сторони* (Бусел (Ред.), 2001; Вихованець, 1980; Безпояско, Городенська, & Русанівський, 1993; Головащук, Пещак, Русанівський, & Тераненко (Уклад.), 1994; Пономаренко (Ред.), 1993). Розглядувані речення не фокусують у собі якого-небудь локативно-директивного відтінку, тому й витісняються реченнями інших структурних субмоделей, зокрема Sub+Praed+Adv [З БОКУ+Ngen] loc [dir: start], Sub+Praed+Adv [З/ЗІ/ІЗ+Ngen] loc [dir: start]. Власне, речення, про які мовиться, віддзеркалюють конкуренцію, що існує між іменниками *бік* та *сторона*. Можливою антонімічною парою синтаксичних конструкцій структурної субмоделі Sub+Praed+Adv [З/ЗІ/ІЗ СТОРОНИ +Ngen] loc [dir: start] є речення, які виникають за взірцем структурної субмоделі Sub+Praed+Adv [У/В СТОРОНУ+Ngen] loc [dir: fin] і виражають значення "носій процесуальної ознаки + процесуальна ознака + напрям реалізації процесуальної ознаки: кінцевий пункт руху: напрям руху в бік локативного орієнтира". Пор.: *Х біг зі сторони лісу – Х біг у сторону лісу; Х дивився зі сторони трибуни – Х дивився в сторону трибуни*.

Виразником семантики "фініш" є речення структурної субмоделі Sub+Praed+Adv [B/U БІК/ ВБІК/УБІК] loc [dir: fin]: ... *водій поволік [його] у бік каналу* (О. Гончар); ... *рушив [Кроква] у бік гастроному* (Л. Дмитренко); ... *Микола кидає хліб у бік собак* (В. Гжицький); *Він ... кивнув у бік міста* (Ю. Смолич); *Люди пульсували у бік Подолу* ("Літературна Україна"); *Усі ... шарахнулися в бік дому* (Ю. Бедзик); *А сліпі повертають голову у бік світланку* (Б. Олійник); *Озирнувся він у бік альтанки* (В. Підмогильний); *Він хилиться в бік крісла* (М. Коцюбинський). Правобічну позицію в них

заповнюють неоднорідні з формального погляду прийменники, які сполучаються із семантично поліфункційними іменниками у знахідному відмінкові: *в/у бік* співвідноситься з прийменниково-відмінковою формою іменника, *вбік/убік* – із морфологізованим прислівником, який так само ідентифікується з прийменниково-відмінковою формою субстантива (знахідного відмінка однини з прийменником В/У). Як і прийменник *з/зі/із боку*, прийменники *в/у бік/ вбік/убік* зберігають семантичний зв'язок з іменником *бік* (“місце, місцевість, що знаходиться не посередині, збоку чого-небудь”) (Білодід (Ред.), 1970, с. 180) та прислівником *убік/вбік* (“у сторону від кого-, чого-небудь”) (Білодід (Ред.), 1970, с. 301), які послужили основою для їхнього творення.

Склад основних носіїв валентності описуваних речень становлять лексеми – назви реального руху й переміщення (*іти, прямувати, мчати, відлітати, нести, везти, тягти, котити*) та ті, у значеннєвому обсязі яких наявна ідея руху й переміщення (*слатися, пролягати*), а також лексеми – найменування оптичної й акустичної дії (*поглядати, дивитися, витріщатися, гукнути, крикнути, шепнути*) та лексичні одиниці на позначення жестів із яскраво вираженою моторністю (*сваритися, погрозувати, кивати*). Нарешті, за реченнями структурної субмоделі Sub+Praed+Adv [В/У БІК/ ВБІК/ УБІК] loc [dir: fin] закріплені інтенційно спрямовані на реалізацію семантики “носій процесуальної ознаки: кінцевий пункт руху: напрям руху в бік локативного орієнтира” дієслова на зразок *прямувати, прямувати, направляти, направлятися*. Що ж до лексико-семантичного діапазону правобічних поширювачів, то його репрезентують лексеми – назви конкретних предметів, які можуть правити за локативний орієнтир, локативних понять – відкритих чи закритих, обмежених або необмежених просторів тощо. Як і для прийменника *з/зі/із*, для прийменників *в/у бік/ вбік/ убік*, згідно з одержаними даними, не є характерним сполучення з іменниками на позначення великих просторів, як-от: типів суші (*материк, континент*), кліматичних зон (*Арктика, Антарктика*), великих акваторій (*океан, море*), держав (*Україна, Америка*) й ін. Ці субстантиви функціують у складі речень інших структурних субмоделей, передусім таких, як Sub+Praed+Adv [У НАПРЯМІ/У НАПРЯМКУ+Ngen] loc [dir: fin] і Sub+Praed+Adv [У НАПРЯМІ ДО/У НАПРЯМКУ ДО+Ngen] loc [dir: fin]. Про здатність досліджуваних речень утворювати антонімічну пару із синтаксичними конструкціями Sub+Praed+Adv [З БОКУ+Ngen] loc [dir: start] мовилося вище.

З реченнями структурної субмоделі Sub+Praed+Adv [В/У БІК/ ВБІК/ УБІК] loc [dir: fin] семантично корелюють синтаксичні конструкції структурних субмоделей Sub+Praed+Adv [В/У+Ngen] loc [dir: fin], Sub+Praed+Adv [НА+Nacc] loc [dir: fin]. До типових заповнювачів їхньої предикатної позиції належать дієслова зі значенням оптичного та акустичного сприйняття (*дивитися, поглянути, зиркати, гукнути, крикнути*), руху, переміщення в просторі (*іти, бігти, їхати, везти, котити*). У процесі аналізу речень із припредикатним компонентним Adv [З/ЗІ/ІЗ+Ngen] loc [dir: start] констатувалося, що типовим репрезентантом правобічної позиції є іменник *бік*. Сказане безпосередньо пов'язується з описуваними синтаксичними конструкціями. Цей субстантив, маючи чітко виражену значеннєву релятивність, перебуває у відношенні обов'язкової активної валентності з квантитативними та квалітативними модифікаторами, тобто вживається у складі дескрипції Adj+Sub [загальнопросторове слово *бік*] x, Pron+Sub [загальнопросторове слово *бік*] x. У дескрипції з облігаторними поширювачами – нумеративами (*два, три, чотири*), ад'єктивами (*протилежний, зворотний, правий*), прономінативами (*той, цей, інший*) – іменник *бік* зберігає “предметний характер, позначаючи напрямок, а також простір чи місцевість, розташовані в якому-небудь напрямку від чогось” (Всеволодова, & Владимирский, 1982, с. 147). Уже було наголошено, що відсутність присубстантивного конкретизатора стає причиною переходу сполуки *в/у бік* до розряду вторинних прийменників, співвідносних з адвербіалізованими прийменниково-іменниковими формами. Це стосується речень структурної субмоделі Sub+Praed+Adv [В/У+Ngen] loc [dir: fin]: *Він ... глянув у бік Європи* (О. Чорногуз); ... [він] *гукнув у бік села* (О. Довженко); ... [літак] *полетів у бік райцентру* (В. Яворівський); *Він кивнув у бік ... луку* (В. Бабляк). Дескрипції, які входять до складу речень структурних субмоделей Sub+Praed+Adv [В/У+Ngen] loc [dir: fin], Sub+Praed+Adv [НА+Nacc] loc [dir: fin], як і дескрипції-компоненти речень структурної субмоделі

Sub+Praed+Adv [3/3I/I3+Ngen] loc [dir: start], реалізують 1) квантитативно-просторову, 2) квалітативно-просторову, 3) квантитативно-квалітативно-просторову семантику. Пор. подані вище речення-репрезентанти вирізнених значень із такими: 1) *Пана відвернувся в другий бік* (Ю. Смолич); *І батько одвернувся на другий бік* (У. Самчук); ... *тіні повстанців кинулися на два боки* (М. Ірчан); 2) *В різні боки розлітались орлята* (С. Васильченко); *Докучай зиркає у ваш бік* (Остап Вишня); ... [вона] *рушила в протилежний бік* (В. Бабляк); *Голова колгоспу оглянувся в той бік* (В. Яворівський); *Андрій подивився в той бік* (В. Винниченко); *Тоді він і не гляне в їхній бік* (М. Тарнавський); ... [вона] *переповзла на цей бік* (В. Бабляк); 3) *Він зирив в усі боки й реготав* (М. Зарудний); *Худоба розтеклась на всі боки* (Панас Мирний).

Подібність між порівнюваними дескриптивними структурами виявлено й на рівні можливих ізофункційних відношень. Пор. подані вище двокомпонентні ізофункційні парадигми з такими: ... *наш погляд інстинктивно прямує у лівий бік* (Інтернет-ресурс) – *Він смикнув віжками вліво* (М. Стельмах); *Півпарубка глянув ліворуч ...* (Є. Гуцало); *Вони котяться в усі боки* (О. Кундзіч) – 3 [пагорба] *увсебіч стирчить живе, щойно порване коріння* (О. Гончар); *Петро роззирнувся на різні боки* (Ю. Мушкетик) – *Бездушні залізні велетні за тим знаком рвонулися врзнобіч...* (М. Дочинець).

До можливих репрезентантів значення “носій процесуальної ознаки + процесуальна ознака + напрям реалізації процесуальної ознаки: кінцевий пункт руху: напрям руху в бік локативного орієнтира” належать речення структурної субмоделі Sub+Praed+Adv [У/В СТОРОНУ+Ngen] loc [dir: fin]: ... [вони] *в сторону Звенигородки вислали розвідку* (Ю. Мушкетик); ... *очі всіх громадян ... звернулися в сторону села* (І. Франко); ... *Маріара ... глянула в сторону повітки* (М. Коцюбинський). За валентною будовою вони збігаються з реченнями структурної субмоделі Sub+Praed+Adv [В/У БІК/ВБІК/УБІК+Ngen] loc [dir: fin], проте перебувають на крайній периферії описуваного типу семантики. Про причини функційної пасивності речень із припредикатним компонентом Adv [У/В СТОРОНУ+Ngen] loc [dir: fin] ішлося вище.

Отже, значення “директивна бокова локалізація” є органічним складником загальнопросторової семантики. У її формуванні беруть участь дієслова (здебільшого ті, що позначають рух, просторове переміщення, оптичне й акустичне сприйняття), програмовані ними в правобічній позиції іменники, а також прийменниковий компонент *бік*, що зберігає генетичний зв’язок із синсемантичним субстантивом, на базі якого постав. Основними засобами реалізації семантичних типів “носій процесуальної ознаки + процесуальна ознака + напрям реалізації процесуальної ознаки: вихідний пункт руху: напрям руху з боку локативного орієнтира” і “носій процесуальної ознаки + процесуальна ознака + напрям реалізації процесуальної ознаки: напрям руху в бік локативного орієнтира” є речення структурних субмоделей Sub+Praed+Adv [3/3I/I3 БОКУ+Ngen] loc [dir: start], Sub+Praed+Adv [3/3I/I3 СТОРОНИ+Ngen] loc [dir: start], Sub+Praed+Adv [3/3I/I3+Ngen] loc [dir: start], Sub+Praed+Adv [В/У БІК/ВБІК/УБІК+Ngen] loc [dir: fin], Sub+Praed+Adv [У/В СТОРОНУ+Ngen] loc [dir: fin], Sub+Praed+Adv [В/У+Ngen] loc [dir: fin], Sub+Praed+Adv [НА+Nacc] loc [dir: fin]. Відмінності між ними стосуються передусім припредикатної позиції, зокрема прийменникового компонента та іменника *бік*. Аналізовані речення не функціують осібно, вони перебувають у семантико-синтаксичних зв’язках з іншими синтаксичними конструкціями, що репрезентують просторові значення “старт” або “фініш”.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Безпояско О. К., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Граматика української мови : морфологія : підручник. Київ : Либідь, 1993. 336 с.
- Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. 1440 с.
- Вихованець І. Р. Прийменникова система української мови. Київ : Наук. думка, 1980. 286 с.
- Всеволодова М. В., Владимирский Е. Ю. Способы выражения пространственных отношений в современном русском языке. Москва : Рус. яз., 1982. 264 с.
- Орфографічний словник української мови : близько 120 000 слів / уклад. : С. І. Головащук, М. М. Пещак, В. М. Русанівський, О. О. Тараненко. Київ : Довіра, 1994. 864 с.
- Словник української мови : в 11 т. / ред. кол. : І. К. Білодід (голова) та ін. Київ : Наук. думка, 1970–1980. Т. 1. 1970. 799 с.

Сучасна українська мова : довідник / Л. Ю. Шевченко, В. В. Різун, Ю. В. Лисенко; за ред. О. Д. Пономарева. Київ : Либідь, 1993. 330 с.

МЬКОЛА СТЕРАНЕКО

DIRECTIVE SIDE LOCALIZATION AND MEANS OF ITS VERBALIZATION IN MODERN UKRAINIAN

The semantic type "directive side localization" is an organic component of general spatial semantics. First, it has the following specific semantic descriptions: "the carrier of the procedural sign + the procedural sign + the direction of realization of the procedural sign: the starting point of the movement: the direction of motion from the locative landmark"; "Carrier of procedural sign + procedural sign + direction of realization of procedural sign: end point of movement: direction of motion toward a locative landmark", secondly, may be internally differentiated, thirdly, represented in the Ukrainian language by such repertoire of specific representatives: Sub+Praed+Adv loc [3/3I/I3 БОКУ+Ngen] loc [dir: start], Sub+Praed+Adv loc [3/3I/I3 СТОРОНИ+Ngen] loc [dir: start], Sub+Praed+Adv loc [3/3I/I3+Ngen] loc [dir: start], Sub+Praed+Adv loc [B/Y БИК/ ВБИК/УБИК+Ngen] loc [dir: fin], Sub+Praed+Adv loc [3/3I/I3 СТОРОНИ+Ngen] loc [dir: fin], Sub+Praed+Adv loc [B/Y+Ngen] loc [dir: fin], Sub+Praed+Adv loc [HA+Nacc] loc [dir: fin]. The sentences based on the distinct structural submodels are analyzed in the terms of the interaction of their semantic-syntactic and formal-grammatical organization. Up to the aim, the lexical-semantic structure of the constitutive positions of the sentence (predicate, right-hand, and partly left-hand) is thoroughly characterized; it is proved that in formation of the sentences studied the main carriers of valence (verbs, mainly those denoting motion, space transfer, optical and acoustic perception) are involved, the nouns programmed by them in the right-hand position, as well as the adjective component *side* that preserves the genetic association with the substance on which it is based. It is also proved that the presence of a quantitative, qualitative modifier in the form of a numerator, the adjective of the adjective pronoun, becomes a condition for the functioning of the lexema *side* on the rights of the substantive component. Semantic-syntactic relationships of the studied sentences with other sentence structures of analogous meaning are established; and isofunctional relations are potential. The syntactic non-perspective of the sentences of the structural submodel is revealed Sub+Praed+Adv [Y/B СТОРОНУ+Ngen] loc, Sub+Praed+Adv [3/3I/I3 СТОРОНИ+Ngen] loc, which are semantically and valently identical with the sentences of structural submodels Sub+Praed+Adv [3/3I/I3 БОКУ+Ngen] loc i Sub+Praed+Adv [B/Y БИК+Ngen] loc and which reflect the lexico-semantic competition that exists between *direction* and *side* nouns.

Key words: locative prepositions 3/3I/I3 БОК/, B/Y БИК/ ВБИК/УБИК; directive semantics ("start", "finish"); predictive modifier; and predicate component; spatial value.

REFERENCES

- Bilodid, I. K. (Ed.). (1970). *Slovník ukraínskoi movy: v 11 t. [Dictionary of Ukrainian: in 11v.]* (Vol 1). Kyiv: Nauk. dumka [in Ukrainian].
- Bezpoiasko, O. K., Horodenska, K. H., & Rusanivskiy, V. M. (1993). *Hramatyka ukraínskoi movy : morfolohiia [Grammar of Ukrainian language: morphology]: pidruchnyk*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
- Busel, V. T. (Comp.). (2001). *Velykyi tлумachnyi slovník suchasnoi ukraínskoi movy [A great explanatory dictionary of modern Ukrainian language]*. Kyiv; Irpin : VTF "Perun" [in Ukrainian].
- Holovashchuk, S. I., Peshchak, M. M., Rusanivskiy, V. M., & Taranenka O. O. (Comps.). (1994). *Orfografichnyi slovník ukraínskoi movy : blyzko 120 000 sliv [Orphographical dictionary of Ukrainian: about 120000 words]*. Kyiv: Dovira [in Ukrainian].
- Shevchenko, L. Yu., Rizun, V. V., & Lysenko, Yu. V. ; Ponomareva, O. D. (Ed.). (1993). *Suchasna ukraínska mova [Modern Ukrainian]: dovidnyk*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
- Vsevolodova, M. V., & Vladimírskiy, E. Yu. (1982). *Sposoby vyirazheniya prostranstvennykh otnosheniy v sovremennom russkom yazyke [Ways of expressing spatial relations in modern Russian]*. Moskva: Rus. yaz. [in Russian].
- Vykhovanets, I. R. (1980). *Pryimennykova systema ukraínskoi movy [Prepositional system of Ukrainian language]*. Kyiv: Nauk. dumka [in Ukrainian].

Отримано 12.12.2019 р.